

TARBIYAVIY ISHLARINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

Usmanova Qumriniso Saidaliyevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası o‘qituvchisi

Ergashova Kamola Dilmurod qizi

CHDPU Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti 2-kurs talabasi

Anotatsiya: *Muvaffaqiyatli tarbiyaning siri –o‘quvchiga hurmat tariqasida hamda xorijiy tajribalar asosi maqolada yoritilgan*

Tayanch tushunchalar: *tarbiya, tadbir, nazariy, asoslar, tashkilotchilik, ilmiylik, yondashuv, bilim, ko‘nikma, malaka.*

KIRISH

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning ilmiy asoslari. Boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy ishlarning amaliyoti ularning ilmiy asoslariga tayanganligi bilan belgilanadi. Ko‘p hollarda o‘qituvchilar tomonidan ilmiylik masalasida ikkilanishlar bo‘ladi. Aslida muayyan jarayonning ilmiyligi uning asosligini belgilovchi poydevordan iborat. Shu sababli boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish jarayonida ilmiy asoslarga tayanish kutilgan samarani beradi. Buning uchun quyidagilarga amal qilish taqozo etiladi:

- 1) tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda ilmiy tadqiqotlar xulosalariga asoslanish va tarbiya masalalari bo‘yicha amalga oshirilgan fundamental ishlarning xulosalariga tayanish;
- 2) tarbiyaviy tadbirlarni milliy tajribalar asosida kuchaytirish va bunda keyingi yillarda sinovdan o‘tgan pedagogik tajribalarga asoslanish;
- 3) tarbiyaviy tadbirlarda xorij tajribalarini o‘rganib borish asosida innovatsion yondashuvlarni tadbiq etish;
- 4) tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish bo‘yicha to‘plangan tajribalarni ommalashtirib borish.

Bunday yondashuv boshlang‘ich ta‘limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarning nazariy asosligini belgilaydi. Boshlang‘ich ta‘limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarning bunday ilmiy asoslarga ega bo‘lishi muhim amaliy ahamiyatga ega. Shu sababli tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda pedagogik ilmiy tadqiqotlar xulosasiga asoslanish muhimdir. Misol uchun, pedagogik ilmiy tadqiqotlarda boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy tadbirlarning qisqa, tushunarli va taassurot qoldiradigan darajada bo‘lishi tavsiya etiladi. Shuningdek, tarbiyaviy tadbirlarni o‘tkazish jarayonida pedagogik tajribalarga asoslanish ham taqozo etiladi. Misol uchun, bugungi kunda umumiy o‘rta ta‘lim maktablarimizda tajribali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari faoliyat yuritmoqda va ularning tarbiyaviy ishlar bo‘yicha tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mo‘ljallangan tarbiyaviy tadbirlarning tushuntirish, anglatish va yo‘naltirish xususiyatlariga ega bo‘lishi

kutilgan samarani beradi. Bunday pedagogik tajribalardan foydalanishda shu tajriba egalarining ishtirokini ta'minlash muhimdir. Bundan tashqari, boshlang'ich ta'lim tarbiyaviy ishlarida xorij tajribalaridan foydalanish ham bu jarayonning ilmiy asosga ega bo'lishini ta'minlaydi. Misol uchun, Yevropa mamlakatlari boshlang'ich ta'lim bosqichida amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarda ko'proq o'quvchilarning faolligiga tayanish tajribasi mavjud. Shu ma'noda amalga oshiriladigan tadbirlarni tayyorlash va o'tkazishda bevosita o'quvchilarning tashabbuslari hamda ishtirokiga ustuvor darajada tayanish kutilgan samarani beradi. Boshlang'ich ta'lim tarbiyaviy ishlari jarayonida tarkib topgan tajribalarni ommalashtirib borish ham bu boradagi ilmiy asoslardan biridir. Unga ko'ra, muayyan tarbiyaviy ishlarning tajribalari o'zga umumiy o'rta ta'lim muassasalariga taqdim etib borilishi va u asosda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yagonalashgan tarbiya jarayonini amalga oshirishga erishish imkonini beradi. Bularning barchasi boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar jarayonining ilmiy asoslariga amal qilish negizlarini tashkil etadi. Ayni paytda, har bir tadbirning amaliy samaradorligiga erishish uchun tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshiruvchi o'qituvchilar va jamoaning tayanadigan o'z nazariy asoslari bo'lishi kerak. Misol uchun, poytaxt Toshkent shahri maktablarida amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarda pedagogik nazariy asoslarga to'liq tayanish imkoniyati mavjud, biroq joylarda bunday imkoniyatlar cheklangan. Shu sababli tarbiyaviy ishlarning ilmiy asoslarini tanlashda mavjud imkoniyatlardan kelib chiqish tavsiya etiladi. Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, boshlang'ich ta'lim oluvchilar uchun tashkil etiladigan tarbiyaviy ishlar mamlakatimiz sharoitida ikki xususiyatga ega:

1) shaharlarda joylashgan umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarbiyaviy tadbirlar kuchaytirilgan tarzda olib borilishi taqozo etiladi, chunki shahar muhiti boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyasiga salbiy ta'sir etishi ma'lum;

2) tumanlarda joylashgan umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarbiyaviy tadbirlar hozirgi talab darajasida olib borilishi kutilgan samarani bermoqda, negaki tumanlar hududlaridagi muhit bevosita oila va mahalla bilan bog'liq bo'lganligi uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyasi muntazam jamoatchilik nazoratida bo'lishi ma'lum.

Mazkur xususiyatlardan kelib chiqib, umumiy o'rta ta'lim maktablarida tashkil etiladigan tarbiyaviy tadbirlar ilmiy asoslarga tayanishi bilan kutilgan samarani beradi. Shu sababli mazkur masalada tajribali o'qituvchilar va mutaxassislarning yordamiga tayanish tavsiya etiladi. Jamiyatimiz rivojining hozirgi bosqichida qishloq va shahar hududlarining o'rtasidagi tafovutlar yo'qolib bormoqda. Shu sababli shaharlarda joylashgan umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida tarbiyaviy ishlarni chuqurlashtirilgan tarzda tashkil etish va qishloq hududlarida joylashgan umumiy o'rta ta'lim muassasalari boshlang'ich ta'lim bosqichlarida mavjud muhitni rivojlantirishga asoslangan tarzda o'tkazish kutilgan samarani beradi. Shahar va qishloq hududlarida joylashgan umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloq, dunyoqarash va munosabatlarda yagona ekanligini hisobga

olgan holda tarbiyaviy ishlar tashkil etiladi. Shuningdek, bu borada quyidagilarni hisobga olish ham taqozo etiladi:

1) qishloq hududlaridagi birlashuvchanlik va bag'rikenglik muhitini rivojlantirish asosida o'quvchilarni tarbiyalash;

2) shahar hududlaridagi yangilikka intilish va texnologik imkoniyatlardan foydalanish muhitiga tayangan holda o'quvchilarni tarbiyalash;

3) qishloq va shahar muhitining bu o'ziga xos ikki imkoniyatlarini tarbiyaviy tadbirlarda uyg'unlashtirishga erishish;

4) buning natijasida tarbiyaviy ishlarda "mintaqaviylikdan – umumiylikka" tamoyiliga asoslanish bilan tarbiyaviy ishlarning umummilliy samaradorligiga erishish.

E'tibor berilsa, boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlar mamlakatimizda mavjud mikro (kichik), mezo (o'rta) va makro (katta) muhitlarni hisobga olishni taqozo etadi. Bunda mikro muhit oilaning tarbiyadagi o'rni va ta'siriga, mezo muhit mahallaning tarbiyadagi ko'magiga, makro muhit esa hududlarning tarbiya borasidagi harakatlariga asoslanishini eslatib o'tish joiz. Shu sababli boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarda bu muhitlarning imkoniyatlari, xususiyatlari va amaliy jihatlaridan foydalanish taqozo etiladi. Aks holda, boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlar umumiylik xususiyatlariga ega bo'lib qoladi. Eslatib o'tish joizki, muhit omiliga tayangan tarbiyaviy ishlarni birlashtirib turuvchi tayanch – milliy g'oya hisoblanadi. Shu sababli mikro, mezo va makro muhitlarning imkoniyatlaridan oqilona foydalangan holda boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish bu jarayonning ilmiy asosli bo'lishini ta'minlaydi. Bugungi kunda mamlakatimizda o'ziga xos bir jarayon amalga oshirilmoqda. Unga ko'ra, umumiy o'rta ta'lim maktablari hududlardagi oliy ta'lim muassasalariga birlashtirilmoqda. Bunday imkoniyatdan foydalangan holda boshlang'ich ta'limda tashkil etiladigan va amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlar oliy ta'lim muassasasi vakili bilan birgalikda olib borilishi bunday tadbirlarning ilmiy asoslarini kuchaytiradi. Muayyan tadbirlarning ilmiy asosga ega bo'lishi tarbiya kabi murakkab masalada to'g'ri yo'nalishlarni belgilash, vazifalarni amalga oshirish va istiqbolli mo'ljallash uchun tayanch bo'ladi. Misol uchun, ilmiy asoslarga ega bo'lmagan muayyan tarbiyaviy tadbir o'quvchi shaxsida ikkilanish, o'ziga ishonchni yo'qotish, o'qitishga bo'lgan qiziqishning kamayishi kabi xususiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, biror bayram tadbirida ishtirok etmagan o'quvchi tarbiyaviy tadbirning yakunida, albatta, sahnaga taklif etilishi kerak. Bu bilan ishtirok etmagan o'quvchining ruhiyati, ongi va xatti-harakatida muayyan ijobiy o'zgarishlarga erishiladi. Shu sababli tarbiyaviy tadbirlarda ilmiylikka tayanish asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishga doir nazariy yondashuvlar. Boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy tadbirlarning nazariy yondashuvlarga asoslanishi ham pedagogik tajribadan ma'lum. Nazariy yondashuv – bu muayyan jarayonning asoslarga va tajribadan o'tgan omillarga tayanishidir. Nazariy yondashuv tarbiyaviy tadbirlarning uzviy qismi hisoblanadi va bunda har bir

tadbirning asosli ekanligi birlamchi hisoblanadi. Misol uchun, ko'p hollarda bayramlarni nishonlash vositasida tarbiyaviy tadbirlar o'tkaziladi va ular asosida boshlang'ich sinf o'quvchilariga muayyan ko'nikmalar berish nazarda tutiladi. Masalan, "Mustaqillik kuni" bayrami munosabati bilan o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarda o'quvchilarda vatanparvarlik, erkinlik, ozodlik kabi ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan nazariy asoslar mo'ljallanadi. Shu sababli ko'pchilik, hatto tajribali pedagog mutaxassislar ham bayramlar vositasida o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarni samarali hisoblashadi. Bundan kelib chiqib ta'kidlash lozimki, har bir tarbiyaviy tadbir o'zining nazariy asoslariga ega bo'ladi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarning nazariy asoslarida quyidagilar muhim o'rin tutadi:

1) tarbiyaviy tadbirlarning individual xarakterda ekanligi va bunda har bir tashkilotchida o'ziga xos yondashuvning mavjudligi;

2) tarbiyaviy tadbirlarda umumiy jamoaviylikning mavjud bo'lishi va bunda maktab jamoasining hamkorligi namoyon bo'lishi;

3) keyingi paytlarda Chirchiq davlat pedagogika universitetida tarbiyaviy tadbirlarning klaster usuliga asoslanish tajribasi tarkib topdi, shu jihatdan boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy tadbirlarning nazariy asoslaridan biri sifatida mutaxassis, o'qituvchilar va maktab jamoasi hamkorligiga asoslangan klasterga tayanish kutilgan samarani berishini eslatib o'tish joiz;

4) tarbiyaviy tadbirlarning nazariy asoslaridan yana biri tadbirlar tashkilotchilarining avvaldan rejalashtirilgan va ssenariylashtirilgan holda faoliyat yuritishidir, aynan reja va ssenariy tarbiyaviy tadbirlarning nazariy qatlamini belgilaydi

Boshlang'ich ta'lim tarbiyaviy ishlarida nazariy yondashuvlarga asoslanish bu jarayonning muhim vazifalaridan hisoblanadi. Shu jihatdan tarbiyaviy tadbirlarning individual xarakterda bo'lishi va unda har bir tashkilotchining yondashuvlari mavjud bo'lishi muhim nazariy omillardan biridir. Bu bilan tarbiyaviy tadbirlarning xilma-xilligiga erishiladi. Boshlang'ich ta'lim tarbiyaviy ishlarida umumiy jamoaviylikning mavjudligi va maktab jamoasining hamkorligi yana bir nazariy asoslardan hisoblanadi. Negaki, umumiy jamoaviylik har bir o'quvchining tarbiyaviy ishlarda faol ishtirok etishini hamda maktab jamoasining hamkorligi esa tarbiyaviy ishlarning maqsadli amalga oshirishi uchun asos hisoblanadi. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim tarbiyaviy ishlarning nazariy asoslaridan biri sifatida klaster usuli idrok etiladi. Chirchiq davlat pedagogika universitetida ta'sis etilgan pedagogik ta'lim innovatsion klaster usulida ta'lim oluvchilar, ta'lim beruvchilar va ta'limdan manfaatdorlarning hamkorligi muhim o'rin tutadi. Bu hol tarbiyaviy ishlarni ana shunday hamkorlikda amalga oshirish bilan muhim nazariy tayanchga tayanishni keltirib chiqaradi. Negaki klaster usulida tarbiya ishlarining manfaatdorlik va hamkorlik tamoyiliga qat'iy amal qilishi birlamchi hisoblanadi. Bundan tashqari, tarbiyaviy tadbirlarning aniq reja va ssenariylarga asoslanishi ularning nazariy asoslaridan birini tashkil etadi. Shu sababli bunday tadbirlar jarayonida mazkur omillardan oqilona foydalanish kutilgan samarani beradi. Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy

ishlarning nazariy asoslarga ega bo'lishi pedagogik talabalardan biri hisoblanadi. Nazariy asoslarga ega bo'lmagan tarbiyaviy tadbirlar kutilgan samarani bermasligini ta'kidlab o'tish joiz. E'tibor beriladigan bo'lsa, tarbiyaviy ishlarning bunday nazariy yondashuvlari amalga oshiradigan har bir tadbirning yo'nalishlarini belgilab beradi. Shu sababli mazkur masalalar oliy pedagogik ta'lim jarayonida chuqur o'zlashtirilishi tavsiya etiladi. Oliy pedagogik ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" o'quv fanining mazmuni, metodlari va texnologiyalari tarbiyaviy tadbirlarning ilmiy va nazariy asoslari bo'yicha muntazam takomillashtirilib borilishi taqozo etiladi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, oliy pedagogik ta'lim jarayonida o'qitiladigan pedagogik va mutaxassislik o'quv fanlarining mavzulari, mazmuni va o'quv materiallari har bir o'quv yilining boshida takomillashtirilishi hamda yangilanishi kutilgan samarani beradi. Chunki innovatsion rivojlanish jarayonida ehtiyojlar, zaruriyatlar va talablar ko'payib borishi ma'lum. Shu sababli muayyan o'quv fanini takomillashtirish masalasi tabiiy qabul qilinishi kerak. Tarbiyaviy ishlar metodikasida individual yondashuvlarning o'rni. Kuzatishlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda nisbatan umumiylik ko'zga tashlanadi. Unga ko'ra, tarbiyaviy tadbirlarning rejasi, ssenariysi va amalga oshirish jarayonida bir xillik kuzatiladi. Masalan, bayram munosabati bilan amalga oshiriladigan tarbiyaviy tadbirlarda bu hol yaqqol ko'zga tashlanadi. Shu sababli har bir tarbiyaviy tadbirning individual yondashuvlarga asoslanishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Individual yondashuv bu – tarbiyaviy tadbirlarning rang-barangligini va kutilmagan samaradorligini ta'minlovchi o'ziga xos xususiyat bo'lib, unda tadbir tashkilotchilarining metodikasi o'z aksini topadi. Shu sababli boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan har bir tarbiyaviy tadbirlar individual yondashuvlarga asoslanishi taqozo etiladi. Bu masalada quyidagilarga amal qilish kutilgan samarani beradi:

- 1) tarbiyaviy tadbirlarni boshlang'ich ta'limda amalga oshirishda ta'lim muassasasining bor imkoniyatlaridan oqilona foydalanish;
- 2) tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda maktab jamoasining tashkilotchiligidan muntazam foydalanish;
- 3) tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda hududdagi tajribali o'qituvchilar va murabbiylarning tajribalaridan foydalanish
- 4) tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha to'plangan individual tajribalarni muntazam ommalashtirib borish.

Bunday yondashuv tarbiyaviy ishlarda individual metodlarning amaliy ahamiyatini belgilaydi. Tarbiyaviy tadbirlarda individual metodlarga tayanish mazkur tadbirlarning bir xilligi va umumiylikiga barham beradi. Shu sababli tajribali o'qituvchilar va murabbiylar har bir tadbirning o'ziga xos tarzda tayyorlanishi va o'tkazilishini xohlaydi. Shuni ta'kidlash lozimki, tarbiyaviy ishlarda individual metodlarga asoslanmaslik bunday tadbirlarning zerikarli, umumiyli va shunchaki tadbir sifatidagi xususiyatlarni keltirib chiqaradi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar metodikasida individual yondashuvlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini alohida ta'kidlash lozim. Chunki tarbiyaviy tadbirlarni boshlang'ich ta'limda amalga oshirishda har bir ta'lim muassasasining imkoniyatlaridan oqilona foydalanish taqozo etiladi. Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarimizning sharoitlari yagona bo'lsa-da, ayni paytda, muayyan maktablarda tajribalarning ustuvorligi mavjud. Shu sababli tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda maktabning shart-sharoitlaridan unumli va oqilona foydalanish bilan ularning samaradorligiga erishish mumkin. Boshlang'ich ta'lim tarbiyaviy ishlarida maktab jamoasining tashkilotchiligi bu boradagi individual yondashuvni kuchaytiradi. Negaki, har bir umumiy o'rta ta'lim maktabida maktab jamoasining o'ziga xos tashkilotchilik tajribalari mavjud va bunday tajribalar tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishda individual tayanch vazifasini o'taydi. Bundan tashqari, hududlardagi umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'ziga xos tajribagi ega o'qituvchilar va murabbiylar faoliyat yuritmoqda. Ularning tajribalaridan foydalanish tarbiyaviy ishlarining individualligini kuchaytiradi va kutilgan samaraga erishish imkoniyatlarini beradi. Shuningdek, boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishda mavjud va amal qilinayotgan individual tajribalarni ommalashtirib borish taqozo etiladi.

Xulosa

Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarining individual xususiyatlarga ega bo'lishi ularning originalligi va o'ziga xosligini ta'minlaydi. Ayni paytda, individual xususiyatga egalik tarbiyaviy tadbirlarning hududlar va Respublika kesimida rang-barang va xilma-xil bo'lishiga asos bo'ladi. Chunki rang-barang va xilma-xil xususiyatlarga ega bo'lmagan tarbiyaviy tadbirlar kutilgan samarani bermaydi. Shu sababli boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarda individuallik masalasi bu boradagi eng muhim tayanchlardan biri hisoblanadi. Shunday qilib, tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning nazariy asoslari ilmiylikka asoslanishi, nazariy yondashuvlarga tayanishi va individual yondashuvlarning ustuvorligi masalalaridan iborat. Mazkur masala oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilar tomonidan nazariy va amaliy jihatdan chuqurlashtirilishi taqozo etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir. – T., 2021.
2. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. – T., 2010.
3. Jabborova O.M., Umarova Z.A. Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi. – T., 2022.
4. Usmonov N.U. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini milliy g'oya targ'ibotiga tayyorlash texnologiyasi. – T., 2018.